

811.163.3:342.53(497.7)
811.163.3(091)

Димитар Пандев

АСНОМ И МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

Почитувани присутни, моето излагање под наслов *АСНОМ и македонскиот јазик*, всушност, е реплика на излагањата на професорите Блаже Конески и Михајло Апостолски на оваа иста тема. Тоа се предавања што лично сум ги слушал и врз кои се надоврзувам на три теми, т.е. на три аспекта на овој однос, што ги нареков: 1) *На фоноџ на еџохатџа*, 2) *Јазична хетџерохронија* и 3) *Сџилски синџези*.

На фоноџ на еџохатџа е тема на Блаже Конески, изложена во неговата статија „Стилски синџези“ („Во светот на песната и легендата“, Гоце Делчев, 1992), според која јазикот треба да се проучува на фонот на епохата, а токму една значајна епоха од историскиот развој на македонскиот литературен јазик е на епохата на АСНОМ, покрај другото и во онаа смисла во којашто овој збор го користи и Мисирков. А, епохата на АСНОМ е прецизно определена во периодот од август 1944 до април 1945 година, имено, од времето на заведувањето на македонскиот јазик како службен во македонската држава (со решението на АСНОМ) до решението на Народната влада на федерална Македонија за македонската азбука, донесено на 5 мај 1945 г. („Македонски јазик, билтен на Катедра-та за јужнословенски јазици“, год 1., мај 1950, бр. 5). Сите текстови од овој период (од манифестот на АСНОМ, преку книгата „Песни“ од Ацо Шопов, весниците и списанијата што излегуваат во овој период, како „Млад Борец“, „Нова Македонија“ и други, до мноштвото административни текстови („АСНОМ – документи, том I, Архив на Македонија, Скопје, 1984), можеме да ги сфатиме и како затворен корпус, од којшто имаме дел на изложбата што ќе ја видиме (поставена за денешниот повод во аулата на Факултетот), при што можеме да го видиме токму тој јазик

на епохата („АСНОМ – израз на суверената волја на македонскиот народ за остварување на неговото право за самоопределување“ Државен архив на Република Северна Македонија, Скопје 2024).

Особено сакам да ја нагласам темата за *јазичнаа хејерохронија* на АСНОМ, т.е. за пренесувањето на јазикот од една генерација на друга, со оглед на фактот што во заедничка борба во НОБ, а потоа и во конституирањето на АСНОМ, се вклучиле и стари и нови генерации, т.е. Илинденци и партизани, или, со други зборови, припадници на ВМРО, на МАНАПО (Македонскиот национален покрет) и на Комунистичката партија на Македонија.

Мојата клучна лингвистичка тема, *стилски синџези*, се однесува на стилските синтети (Конески, истото) во документите на АСНОМ, преку кои се отсликува јазикотворечката дејност на Асномците.

Оттаму, почетната точка на ова излагање е антифашистичкиот карактер на современиот македонски јазик во периодот спроти кодификацијата, но и отпосле, во јазикот на македонската литература и историографија. Можеме овдека да приведеме еден цитат од интервју (разговор) со Блаже Конески, кој гласи:

„Во годините пред Втората светска војна се збогатуваат функциите на македонскиот писмен јазик, особено со тоа што на него се издаваат партиски материјали. Во годините на војната уште позасилена е употребата на нашиот јазик. Најголем дел од писмената продукција на македонски јазик во тој пресуден момент носи по себе карактер на антифашистички манифест.“ („Идеје“, Белград, II (1971), бр. 5, с. 67-70), (разговорот го водел Зоран Секулиќ).

Една деценија подоцна во интервју за весникот „Комунист“ (разговорот го водел Ристо Лазаров), Конески (за својата дејност во 1944/45) ја дава и следнава изјава:

„Јас лично имав извесна подготовка за таков вид работа. Но, како да кажам: можеби многу поважно беше да се има слух за времето. Прво, да се разбере дека ние ништо не создаваме, Ние само завршуваме. Во 1944 година, со писменоста на македонски јазик во војната, веќе толку беа изразени тенденциите во однос на нашиот литературен јазик што човек ако имаше слух за тие процеси, можеше во нив да се вклучи. А заедно со тој слух оди и едно разбирање дека човек не може да се затвори во локалното, ниту да се смета себеси како некој што донесува канони. Туку, да се смета себеси како еден соработник кој учествува во формулирањето на норми што се веќе присутни или се барем потенцијално изразени во животната практика.

Второ, беше секако потребно во таа работа да учествуваат луѓе што живееја и со македонската идеја и со македонската литература и што пишуваа веќе на македонски јазик. Други луѓе, без такво едно минато, без една таква подготовка, не можеа од страна да пристапат кон таа работа. Мене ми се чини дека беше многу добро што во процесот на создавањето на македонскиот јазик се вклучија доста млади луѓе, тогаш уште недоволно афирмирани – како писатели, научници, општествени работници, но кои веќе живееја: и со македонската идеја, и со македонската литература, и со македонскиот јазик. Таа генерација даде тон и мислам дека се дојде до едно резултатно решение. Да повторам: никој од нас ништо не налагаше, ами сите се трудевме, од она што веќе беше изразено, да се добие едно единство.“

И два цитата од предавањето на Михајло Апостолоски: „НОВ и Револуцијата за афирмацијата на македонскиот јазик“ (објавен, меѓу другото, и во: „Годишен зборник на Филолошкиот факултет посветен на Блаже Конески, Скопје, 1984):

„Со афирмацијата на македонскиот народен јазик потурнувана е туѓата пропаганда и се создавани услови да се разобличат фалсификатите и во областа на културата и историја на македонскиот народ.“

„Во свеста на македонскиот народ поимот „слобода“ бил цврсто врзан за употребата на својот мајчин јазик.“

Тоа е она што Блаже Конески ќе го формулира како: „Наша е иднината, тоа значи наше станува и минатото.“

Врз теоријата за стилски синтези Блаже Конески работел, речиси, во текот на сиот свој професионален ангажман, а резултатите последователно ги соопштува низ (најмалку) четири статии во периодот од 1958 г. до 1992 г.

Оваа теорија, од контекст на развојот на лингвистиката, можеме да ја извлечеме од темата за улогата на интелигенцијата при оформувањето на јазикот, а тоа е став на Мисирков, во онаа смисла во којашто јазикот на македонската учена интелигенција можеме да го проследиме од времето на Мисирков до времето на АСНОМ, односно во времето од првиот до вториот Илинден. Овдека, секако, треба да ги имаме предвид и основните теории врз кој се засновува теорија на Конески, но и теориите на Крсте Петков Мисирков. Во својата теорија за стилски синтези Блаже Конески истакнува: „Сега можам да прецизирам дека тоа што го нареков стилска синтеза се појавува преку дејноста на одделни такви личности во рамките на различните функционални стилови.“ (Стилски синтези“, 1992)

Оттука нашиот интерес се префрла на прашањето: Кои биле тие личности на АСНОМ за кои би важела оваа определба уште во тоа време? Овдека набројувам некои чие дело може да се проучува и денес врз текстови: Владимир Полежиноски, Петре Пирузе, но и Владо Малески, наспроти Венко Марковски како и Лилјана Чаловска. Првите се правници, вторите се писатели.

Можеме да имаме овдека и една тема за откривање нови форми, т.е. медиумско окружение. На пример, од предвоените партиски материјали, преку Манифестот на АСНОМ, до Резолуцијата за јазик и правопис. Тоа се нови форми низ кои се кали македонскиот јазик. Можеме да зборуваме и за стилски вкрстувања, надоврзувајќи се врз една од основните лингвистички теори на Бодуен де Куртене за јазични вкрстувања, но и врз теоријата што подоцна ја разработува Крсте Петков Мисирков во својата концепција за кодификација на македонскиот јазик преку метафората за „подадените раце“, што може да биде не само дијалектно, но и стилско вкрстување (при што ја имаме предвид и статијата на Конески, „Диференцијација и поларизација на морфемите во македонскиот јазик“).

Имајќи го предвид тоа, можеме едноставно да истакнеме дека „Манифестот на АСНОМ“ е поетски по форма, но е административен по значење. И, таа административност доаѓа до израз во следните текстови во периодот на АСНОМ.

Можеме да зборуваме и за реторички вкрстувања во овие текстови, особено во Манифестот, бидејќи во него среќаваме и воена, борбена, партиска и револуционерна реторика, а секоја од овие реторики може да се врзе за определена јазикотворечка личност од членовите не президиумот на АСНОМ, како, на пример, за Михајло Апостолски (истакнат воен стратег уште од времето на предвоена Југославија, за Петре Пирузе (организатор на борбедните дејства во охридско-кичевскиот регион), Лилјана Чаловска (активен учесник во напредното движење на македонската студентска младина), Вера Ацева (со семејна револуционерна биографија). Се разбира, истото во определена мера важи и за сите членови на Президиумот на АСНОМ, кои се потписници на Манифестот.

Јазикот на АСНОМ е особено интересен од лингвистички аспект, а дел од тие теми ќе можеме и заеднички да ги проследиме, гледајќи ја изложбата.

Она што за мене е особено важно, тоа е да се направи проверка на материјалот. Материјалот во оваа епоха на АСНОМ, претставува врска (не само декларативна, туку и суштинска) на онаа традиција што УКИМ ја наследува од Охридската книжевна школа или се поврзува со неа, и

конкретно, врз јазикотворечката дејност на авторите што се остваруваат во различни функционални стилови.

Јас овдека набројувам повеќе имиња што се писатели, професори, или кои дале значаен придонес во развојот на македонскиот јазик:

Писатели: Венко Марковски, Лилјана Чаловска, Владо Малески, Злате Билјаноски...

Професори на УКИМ: Михајло Апостолски (ИНИ), Киро Миљоски, Димитар Миовски, Ванчо Бурзевски, Асен Симитчиев...

Личности-творци (високи функционери во своето време) и личности што се среќаваат во литературата: Владимир Poleжиноски; Лазар Колишевски, Никола Минчев, Ристо Бјалциев (Бајалски), Димче Белоски, Лазар Мојсов...

Други: Димче Мире(ски), Перо Михајлов (Иваноски) Тиквар, Димитар Влахов, Васил Иваноски, Петар Богданов-Кочко...

Имајќи го предвид нивниот животен (пред сè, револуционерен) пат и особено нивниот придонес во политиката и публицистиката, во администрацијата (меѓу другото и како министри и заменици-министри), во науката и во литературата, во оваа пригода јас ќе истакнам една теза, која би гласела: „Се забораваат личностите, но не и јазикот“. И, тоа е таа теорија за јазична хетерохронија, од чијашто последователност можеме да одговориме на прашањата: Останаа ли доследни делегатите на АСНОМ на своите позиции за македонскиот јазик? И колку сето тоа е одразено во нивните текстови, особено во оние што се резултат на стилски синтези.

Еден од најинтересните текстови е текстот на првиот ректор на Скопскиот универзитет, Кирил Миљоски, што заслужува и посебна анализа: Киро Миљоски, „За честа, совеста и логиката на г. Тодор Павлов“ („Нов ден“, бр. 6, јуни 1950). Во овој текст јасно е посочен ставот „на БКП през окупацијата“ низ цитат од кој се разоткрива сета перфидност на бугарската политика на еден подолг период од Руско-турската војна до Втората светска војна: „Слободата на бугарскиот народ ќе дојде кога руски коњи се напијат на Дунав вода.“

Во рамките на нашата тема можеме сега да зборуваме и за улогата на делегатите на АСНОМ при донесувањето на решението за заведување на македонскиот јазик како службен. И, тука слободно можеме да го имаме предвид развојот на јазикот во хетерохронија, во разновременост. АСНОМ – како реално времепространство на посреќавање на генерации, од кои највозрасните се Димитар Влахов роден 1878, значи четири години по Мисирков, и Панко Брашнаров, а најмладите се Чедо Филиповски Даме, Кемал Сејфула, Тодор Циповски, Лилјана Чаловска. И, секако, овдека

да отвориме една клучна тема за јазичните биографии на Асномците, од Димитар Влахов, кој, можеби, знаел најмногу јазици со оглед на неговата лингвистичка биографија, но сето тоа го засновал врз својот роден костурски говор.

Овдека можеме, секако, да ги имаме предвид и членовите на МАНАПО (Македонскиот национален покрет), бидејќи тука е првиот ректор Кирил Миљоски и го споменуваме Даре Џамбаз (делегат на Третото заседание на АСНОМ), кој пишува предговор за второто издание (т.е. првото по Војната) на книгата „За македонските работи“. Тоа се членови на АСНОМ што ја имале во свои раце книгата на Крсте Петков Мисирков уште пред Војната и што учествувале на оној познат студентски собир во Охрид, на кој учествувал и Кочо Рацин.

И, се разбира, бидејќи сме на Филолошки факултет, она што нас основно нè интересира, тоа е лингвистичката анализа на овие материјали, од кои јас ќе ги изнесам само своите заклучоци со една реченица: управување со јазичните промени.

А, тоа се оние јазични особености што се во процес на зацврстување или се зацврстуваат во асномските документи. Јас ќе наведам само неколку: 1) во прв ред во асномските документи ги среќаваме сите глаголски групи, ова не го спомнувам залудно, бидејќи една од најинтересните особености поради која, на извесен начин, се заинтересирал за македонскиот јазик рускиот славист С. Б. Бернштејн, е дека глаголите во македонските дијалекти се групираат во две глаголски групи и тоа за него, секако, било интересно, дури и по однос на литературниот јазик; 2) треба да имаме предвид дека формантот *-ува* во примери од типот *сѝанува* се среќава во голем број примери од овие текстови, независно што подоцна се наметнува и она *-уе*. Но, големиот материјал од македонските текстови (од 1945 до 1950) ќе укаже дека *-ува* е неопходно заради регуларност на парадигмата на сегашното, но и на другите времиња; 3) она што е, можеби, најчесто во овие текстови, е глаголската придавка во еден енормен број, јас овдека само ќе го цитирам Конески од неговата „Граматика“, имајќи ја предвид и неговата статија за глаголската придавка од 1953 година: „Признакот на резултативност е главна карактеристика на глаголската придавка.“ За глаголската придавка карактеристично е и „затемнување на признакот на пасивноста“. Со други зборови, го имаме овдека и доближувањето или конкурентноста со глаголскиот прилог. Сето ова може да се илустрира преку текстовите на АСНОМ; 4) она што е најрегуларно, со еден-два исклучока, е удвојувањето на објектот. Притоа, ја имаме предвид минуциозната анализа засновата врз „пипава ексцерпција“ на Конески,

потем која заклучува дека македонските преродбеници не го удвојувале објектот, за да се доближат до другите јужнословенски јазици. Со други зборови, не ја сфаќале важноста на промената, една од најсуштествените за македонската (проста) реченица.

Очигледно, Асномците не се грижеле за тоа! И ги чувствувале најсуштествените особености во историскиот развој на македонскиот јазик.

Особено е значајна и стилистиката, во прв ред зборообразувањето, оние современи зборообразувачки форми за кои, секако, при една подлабока „пиплива“ ексцерпција, според Конески, треба да се види која е нивната генеза, особено генезата на суфиксот *-ач* (што Конески го поврзува со охридската традиција, на која би се надоврзал Петре Пирузе) и на суфиксот *-еж* (грабеж). Јас само би споменал дека во јазикот на Венко Марковски образувањата на *-еж* се толку окационални, што никој не му ги прифаќал. Но, јазикот некогаш оди и понапред од она што е норма.

Се разбира, овдека треба да ја имаме предвид и метафората, бидејќи доаѓа до израз и тој поетски јазик, независно во која смисла овдека поетите се доближувале до административниот и другите стилови. Сакам да истакнам дека не е поет само Венко Марковски, како поет овде слободно можеме да го споменеме и Киро Миљоски, кој бил добар песнопоец, но и кој, всушност, уште во времето на МАНАПО, оној познат стих „колку се свезди на небо, пушки ќе фрламе“ го преработил во „пушки ќе донесам“, со што и на една љубовна, би рекле, свадбарска песна ѝ дал и револуционерен призвук. А, оваа песна од средината на 19 век мошне успешно се вклопила и во Охридската завера спроти Илинденското востание и во охридските „студентски седенки“ спроти Втората светска војна.

И, на крајот, еден мал заклучок. Прво, на фонот на Михајло Апостолски: Борбата би била бесмислена без благодатите: јазик, просвета, култура. Би се свела на сите претходни војни, овдека првенствено го имам предвид Ѓорѓи Пулевски, како еден од најдобрите, би рекле, офицери Македонци, во кои македонските борци биле составен дел од други, туѓи армии, независно дали станувало збор за борбени акции на македонска или на друга територија. А, македонска војска имало во минатото дури и на украинската територија, а некои се нашле дури и на Балтикот, па и во Сибир.

Добар дел од темите остануваат отворени. Имено, на фонот на времето: да се има предвид онаа визија на Михајло Апостолски за македонскиот јазик во предавањето „НОВ и Револуцијата за афирмацијата на македонскиот јазик“ (1970) во контекст на предавањето на Блаже Конески „Афирмацијата на македонскиот јазик“ од 1965 година.

За што станува збор? Имено, според социјалната лингвистика, ние на секои дваесет години треба да обрнуваме внимание на јазичните промени, но и на збогатувањето на јазикот, тоа сме го направиле во 1965, во 1995 преку еден проект на нашата Катедра, во 2008 преку Годишната на македонскиот јазик, го правиме и сега.

И, се разбира, на фонот на историскиот развој на македонскиот јазик ќе нафрлам само една тема: Меѓу Главеница и Издеглавје.

Главеница е едно од местата во кои, би рекле, се сместил со својата Охридска книжевна школа Св. Климент Охридски, а Издеглавје го цитирам според еден запис што и ден-денес може да се најде на интернет, а јас како податок сум го чул во оваа сала од генералот Михајло Апостолски во времето кога е претседател на МАНУ.

„На денешен ден, на 21 октомври 1943 година, во селото Издеглавје, Охридско, бил одржан Првиот свештенички собир на слободната територија на Дебарца. Тој собир е предвесник на историскиот АСНОМ.“

А, такви собири имало многу: и собирите на МАНАПО, и собирите на Македонското научно-литературно другарство и собирите на Лозарите итн., назад- или напред-, што би рекол Цепенков, во историјата.

(Текстот е авторски редактиран врз основа на транскрипцијата на говорен текст; транскриптори: Стефан Апостоловски и Марија Трпковска.